

İzmir'i "Daraltmak"

Prof. Erhan Erkut, Nisan 2014
erhanerkut2000@gmail.com

Geçtiğimiz günlerde ülkemizde dar bölge seçim sisteminin uygulanması gündeme girdi. Bu konuda detaylı bir makaleyi bu blogda bulabilirsiniz: <http://www.erhanerkut.com/2013/12/dar-bolge-sistemi-uzerine/>. Bu söyleşide önce bu sistemin avantaj ve dezavantajlarını özetleyip sonra İzmir'e uygulanması durumunda nasıl sonuçlar çıkarabileceği üzerinde duracağız.

Dar bölge sistemi nedir?

Dar bölge sistemi, ülkenin parlamentodaki sandalye sayısı kadar bölgeye bölünmesi ve her bölgeden bir adayın seçilmesi esasına dayanan seçim sistemidir.

Dünyada nerelerde kullanılmaktadır?

18. yüzyıl İngiltere'sinden kaynaklanan dar bölge sisteminin çok türlü versiyonu Cumhurbaşkanlığı seçimleri için dünyanın birçok ülkesinde kullanılmaktadır. Fakat parlamento seçimleri için eski Britanya kolonileri dışında pek rastlanmayan bir sistemdir. Ülkemizde şimdiye kadar hiç kullanılmamıştır. Nispi temsil sistemi kullanan hiçbir ülke dar bölge sistemine geçiş yapmamış, fakat dar bölge sistemi kullanan Yeni Zelanda 1993 yılında nispi temsile geçmiştir. Şu anda dar bölge sistemi kullanan birçok ülkede sosyal aktivistler nispi temsile geçilmesi için çaba göstermektedir (Amerika'da www.fairvote.org ve www.commoncause.org, Kanada'da www.fairvote.ca, Avusturalya'da www.proportional-representation.org).

Nispi temsil sistemi ile karşılaştırıldığında dar bölge sisteminin avantajları nelerdir?

Dar bölge sisteminin ana avantajı seçmen-vekil ilişkisini güçlendirmesidir. Seçmen kime oy verdiğini bilecek, vekil de kimi temsil ettiğinin bilincinde hareket etmek durumunda kalacaktır. Sistem güçlü bir seçmen temsiliyeti sonucunu doğurarak bölgesel hizmeti öne çıkarır. Ayrıca bu sistem parti içi demokrasiye de hizmet eder. Seçim sonucu açısından ise, genellikle seçmenleri iki partiye yönlendirip tek parti hükümeti çıkmasına yol açar.

Peki bu sistemin dezavantajları nelerdir?

Günümüzün önemli sorunlarının çoğu yerel değil, ülke çapındadır (örneğin eğitim, sağlık, güvenlik, ekonomi, insan hakları, basın özgürlüğü), ve seçmenleri yaşadıkları coğrafya ile tarif etmek mümkün değildir. Hatta milletvekillerinin yerel hizmete odaklanması parlamenter sistem için bir dezavantaj olabilir. Fakat kanımca bu sistemin en büyük dezavantajı oransal temsiliyeti hedeflemediğinden ortaya çıkan parlamentonun milletin iradesini temsil etmeme olasılığının yüksek olmasıdır. Bu sistem genellikle en çok oy alan partiye parlamentoda oy oranından daha fazla güç vermeye, ve bölgesel olmayan küçük partileri parlamento dışında bırakmaya meyillidir. Bunun yanında seçim bölgelerinin hazırlanması iktidar partisi tarafından yapılacağından seçim bölgelerinin istenilen sonucun çıkmasına yol açacak şekilde oluşturulması beklenebilir. Ayrıca, dünyadaki uygulamalarda bu sistemin seçime katılım oranlarını düşürdüğü ve kadınların parlamentoya girmesini güçleştirdiği de gözlemlenmiştir. En önemli dezavantaja dönecek olursak, bu sistem bir partinin örneğin %40 oy karşılığında meclisteki sandalyelerin %70'ini alabilmesi sonucunu doğurabilir ve sonunda ülkeyi iki partili sisteme zorlayabilir.

Bu bahsettiğiniz oransal temsil sorunu başka ülkelerde gözlemlendi mi?

Dar bölge sistemini kullanan ülkelerin siyasi tarihleri temsilde adaleti sağlamayan seçim sonuçları ile doludur. Örneğin, 1954, 1961, 1969, 1990, ve 1998 seçimlerinde Avusturalya'da seçimi kazanan parti muhalefet partisinden daha az oy alarak iktidara gelmiştir; 2005'te İngiltere'de İşçi Partisi Muhafazakar Parti'den daha az oy aldığı halde 194 sandalyeye karşılık 286 sandalye ile seçimi açık ara farkla kazanmıştır; ve 1984 yılında Kanada'da İlerici Muhafazakar parti oyların %50'si ile sandalyelerin %75'ini kazanmıştır.

Dar bölge sisteminde seçim bölgeleri nasıl oluşturulur?

Sisteminin en tartışmalı konularından birisi bölgelerin oluşturulmasıdır. Bir ülkeyi meclisteki sandalye sayısı kadar dar bölgelere bölmek çok sayıda değişik yolu vardır, ve bölgeler oluşturulurken genellikle şu kriterler göz önünde bulundurulur:

1. Nüfus eşitliği: "Bir seçmen, bir oy" prensibini zedelememek için bölgeler arasında nüfus farklılıkları belirli bir eşik değerini (örneğin %10) geçmemelidir.
2. Bitişiklik: Bölgenin tüm kısımlarının fiziksel olarak bitişik olması ve bölgenin tek parçadan oluşması gerekir.
3. Siyasi sınırlar: Dar bölgelerin var olan siyasi birimlerin (il, ilçe, köy, mahalle gibi) sınırlarını olabildiğince ihlal etmemesi gerekir.

Seçim bölgeleri oluşturulurken sonuçlar manipüle edilebilir mi?

Seçmen tercihlerinin seçimden seçime çok fazla değişmediği bir ülkede, dar bölgeleri kendi amaçları doğrultusunda belirleyen iktidar partileri ciddi bir seçim avantajı oluşturabilirler. Dar bölgede seçimi kazanma ihtimalini yükseltebilmek için kullanılan iki belirgin taktik vardır: yığılma ve bölme.

- Yığılma: Bu taktiğin amacı, muhalefet partisinin sandalye kazanma ihtimalinin yüksek olduğu yerlerde, muhalif oyları mümkün olduğu kadar bir bölgede toplamaktır. Muhalif oyların "yığıldığı" bu bölgeyi muhalefet partisi açık ara ile kazanacak, fakat muhalefet seçmenleri bu bölgede yoğunlaştırıldığı için diğer bölgelerde iktidar partisi kazanacaktır.
- Bölme: Bu taktiğin amacı, muhalif oyları bölgelere dağıtırken her bölgede azınlıkta kalmalarını sağlamaktır. Muhalefetin oylarının dikkatli bir şekilde bölünmesi ile iktidar her bölgede galip çıkacaktır.

Yığılma ve bölmenin amacı şudur: kaybedeceğin bölgeleri mümkün olduğu kadar açık ara ile kaybet (ve muhalefetin oylarını heba et), kazanacağın bölgeleri de mümkün olduğu kadar az farkla kazan (ki kendi oyların heba olmasın). Yığılma ve bölme taktiklerini birlikte kullanarak temsili adaleti çok zorlayan çözümler üretmek kolaydır. Bloğumdaki ilk yazıda verdiğim bir örnekte seçmenlerin 41-40 olduğu bir alanı iki farklı şekilde 9 bölgeye böldüm, birisinde bir parti, diğerinde ise ikinci parti seçimi 8-1 kazandı. Aynı (ve neredeyse yarı-yarıya) seçmen dağılımı ile partilerin sandalye sayısının 1 ile 8 arasında değişebilir olması, bu sistemin temsili adaleti ne kadar hiçe sayabileceğinin güzel bir örneğini teşkil etmektedir. Temsili adaleti bu kadar abartılı bir şekilde çığneyen örnekler üretebilen bir sistemin milli iradeyi yansıtabileceğini savunmak oldukça güçtür.

Seçim bölgelerinin taraflı oluşturulması sorununa dünyadan örnek verebilir misiniz?

Örneğin, 2002'de ABD'de Cumhuriyetçiler Teksas'ta eyalet seçimlerini ilk defa kazandıktan sonra, milletvekili seçimleri için seçim bölgelerini yeniden belirlediler, ve bunun sonucu olarak 2002'de Demokratlar parlamentoda 17'ye 15 önde iken, 2003 seçimi sonrasında Cumhuriyetçiler 21'e 11 öne geçtiler. ABD'de yeniden seçime giren milletvekillerinin kazanma şansı, seçim bölgelerinin partizan yaklaşımla çizilmesi sonucunda 2000'li yıllarda %98'e kadar yükselmiştir. Demokraside seçimlerin amacının seçmenlerin vekillerini seçmesi olması gerekirken, parti çalışanları seçimlerden önce seçmenleri seçerek seçim sonuçlarını büyük ölçüde etkileyebilmekte, ve bunun sonucu olarak da demokratik süreç ciddi bir şekilde yaralanmaktadır. Problemin boyutlarının ne kadar ciddi olduğunu, Cumhuriyetçi Parti için seçim bölgelerini hazırlayan danışman David Winston'un itiraf niteliğindeki sözlerinde görebiliriz:

"Bir haritacı olarak ben seçim sonuçlarını seçim kampanyasından veya adaydan daha çok etkileyebilirim. Eğer ben bir haritacı olarak seçim sonuçlarını seçmenlerden bile daha çok etkileyebiliyorsam, sistemde ciddi bir sorun var demektir."

İzmir'de dar bölge sistemi uygulanırsa seçim sonuçları ne olur?

Bu soruya cevap vermeden önce iki önemli noktaya değinmek isterim: 1) İzmir'de 2011'de 9 bağımsız aday toplam 116,870 oy aldı, ve bu oy sayısı bir milletvekiline eşdeğer. Bu oyların nasıl bölüneceğini tahmin

etmek pek mümkün değil. 2) Bölgelerin nasıl oluşturulacağını bilmek mümkün değil. Bölgeleri oluşturacak olan iktidar partisi görevlileri haricinde herkes sadece tahminlerde bulunabilir. Benimki de bir tahmin.

İzmir’de 2011’de 2,510,000 seçmen 26 milletvekili seçti. Yani 96,525 kişiye bir milletvekili düştü. Aşağıdaki tahminleri yaparken, İzmir’e 25 milletvekili verileceğini varsaydım, ve dar bölgeleri oluştururken 100,000 seçmeni hedefledim. 2011 seçimlerinde ilk 3 parti ve bağımsızlar dışında hiçbir parti 20,000 oyu geçememiştir. Dolayısıyla tüm milletvekilliklerinin 3 parti arasında paylaşılacağı varsayılabilir.

2011 seçimlerinde İzmir’de oy ve sandalye dağılımı şu şekilde gerçekleşmiştir:

İzmir 2011	Oy	Vekil
CHP - Cumhuriyet Halk Partisi	1.099.478	13
AK PARTİ - Adalet ve Kalkınma Partisi	924.976	11
MHP - Milliyetçi Hareket Partisi	281.524	2

Görüleceği gibi iki büyük parti 84.000 oya bir vekil çıkarmış iken, üçüncü parti olan MHP 140.000 oya bir vekil çıkarabilmiştir. Yani İzmir’in tek bölge yerine iki bölgeye bölünmüş olması bile nisbi temsil prensibini kısmen yaralamıştır. Daha fazla bölgeye bölünmesinin ise prensibi daha fazla yaralaması beklenmelidir.

Dar bölgelerin oluşturulmasında temel olarak (olabildiğince) ilçelerin baz alınacağını varsaymak makuldür. 100,000 seçmeni hedefleyerek, ve bitişiklik kriterini uygulayarak İzmir’in aşağıdaki şekilde dar bölgelere ayrılmasını bekleyebiliriz.

Tek vekilli bölgeler	Seçmen	CHP	AKP	MHP	Kazanan
Bergama, Dikili, Kınık	112.734	48.358	44.190	13.759	CHP
Aliağa, Foça, Menemen/2	96.948	38.713	34.629	13.658	CHP
Çiğli	103.823	52.977	31.899	12.097	CHP
Balçova, Narlıdere	92.050	54.373	22.286	8.941	CHP
Karaburun, Çeşme, Urla, Güzelbahçe, Seferihisar	95.687	51.216	27.286	11.824	CHP
Ödemiş	87.274	32.772	40.107	9.569	AKP
Beydağ, Kiraz, Tire	90.357	33.518	36.850	13.318	AKP
Bayındır, Kemalpaşa	84.574	29.531	38.697	10.562	AKP
Selçuk, Torbalı	101.053	38.974	36.953	13.654	CHP

Bu çözümde tek vekil çıkaracak olan bölgelerdeki seçmen sayısı 87.000 ile 113.000 arasında değişmektedir (ortalama 96.000). Nüfus dengesini tutturabilmek için iki noktada kriterler gözardı edilmiştir. Menemen ilçesi ikiye bölünmüş, Kuzey/Batı yarısı Aliağa ve Foça ile birleştirilirken, Güney/Doğu yarısı ise Bornova’ya eklenmiştir. Beydağ-Kiraz-Tire bölgesi oluşturulurken ise coğrafi bitişiklik kriteri gözardı edilmiştir. (Ödemiş’in ortadan bölünmesi ile bitişik bir alternatif çözüm üretilebilir, fakat bu tercihin seçim sonuçlarını etkilemesi beklenmemektedir.) İlçeleri daha fazla bölmeden, veya bitişiklik kriterini daha fazla gözardı etmeden daha dengeli bir çözüme ulaşmak mümkün görünmemektedir.

Bu 9 bölgeyi CHP ve AKP 6-3 paylaşmışlardır. CHP’nin bu 9 bölgede %44 oy ile vekilliklerin %66’sini almış olması, ve MHP’nin %12.4 oyununun heba olmuş olması dar bölge sisteminin yaratacağı sorunlara bir örnek teşkil etmektedir. Dikkat edilmesi gereken başka bir nokta ise, bu 9 bölgenin dördünde ilk iki parti arasındaki oy oranının %5’in altında olmasıdır. Seçmen sayılarında veya tercihlerinde oluşabilecek küçük değişiklikler bu dört bölgede seçim sonuçlarını etkileyebilir.

Nüfusun daha yoğun olduğu ilçelere birden fazla vekil verilmesi gerekecektir. Bu ilçelerdeki dar bölgelerin nasıl oluşturulacağını tahmin etmek güç olmakla birlikte, bölgelerin oluşturulmasında iktidar partisinin çıkarına kararlar alınması sürpriz olmayacaktır.

Çok vekilli bölgeler	Seçmen	Vekil	Seçmen/Vekil	CHP	AKP	MHP
Karşıyaka	214.721	2	107.361	135.426	45.712	20.070
Bayraklı	195.262	2	97.631	76.531	80.961	19.737
Karabağlar	292.025	3	97.342	114.018	125.107	28.905
Konak, Gaziemir	331.057	3	110.352	150.171	115.694	32.791
Buca, Menderes	301.861	3	103.620	119.649	128.185	37.343
Bornova, Menemen/2	299.933	3	99.978	123.252	116.420	35.296

MHP'nin bu 6 bölge gurubundan da vekil çıkarması mümkün görünmemektedir. Yani, MHP İzmir'de toplam 281,524 oy almış olmasına, ve yürürlükte olan sistem ile 2 vekil çıkarabilmesine karşılık, dar bölge sisteminde hiç vekil çıkaramamaktadır.

Eğer tablodaki her satır bir daraltılmış bölgeye karşılık gelse, ve her bölgede D'Hondt sistemi kullanılsa idi (yani sandalyeler nisbi temsil prensibine göre dağıtılsa idi), CHP Karşıyaka'da 2, Bayraklı'da 1, Karabağlarda 1, Konak-Gaziemir'de 2, Buca-Menderes'de 1, ve Bornova-Menemen'de 2 vekil çıkarır, ve çok vekilli bölgelerde AKP'ye karşı 9-7'lik bir üstünlük sağlardı. Fakat seçim bölgelerinin çizim yetkisi iktidar partisinde olduğundan, bu oransal dağıtım varsayımı fazlaca iyimser olacaktır. İktidar partisinin güçlü bilgisayarların ve sofistike algoritmaların da yardımı ile seçmenleri kendi adaylarının kazanma ihtimallerini en yükseğe çıkaracak şekilde bölgeler arasında bölüştüreceğini varsayarsak, ortaya çok farklı bir tablo çıkar. AKP'nin önde olduğu ilçelerde dar bölgeleri oluştururken bölgeler arasında oyları (aşağı yukarı) aynı oranda dağıtması tüm sandalyeleri alması için yeterli olabilecektir. Yani Bayraklı, Karabağlar, ve Buca-Menderes'de AKP sofistike bir bölge çizimine gitmeden 2+3+3 = 8 vekil çıkarabilir. Önde olduğu ilçelerde CHP'nin daha fazla vekil çıkaracağını varsaysak bile, bu durumda çok vekilli bölgelerde AKP 10-6, İzmir'in tamamında ise (toplamda %37 oy oranına rağmen) 13-12 önde olacaktır.

CHP'nin önde olduğu ilçelerde ise iktidar haritacılarının biraz daha çaba göstermesi ile şaşırtıcı sonuçlar ortaya çıkabilir. Daha önce bahsedilen yığma ve bölme teknikleri ile hazırlanmış bölgeler sayesinde AKP'nin Konak-Gaziemir'de 2, Bornova-Menemen'de 2, hatta belki Karşıyaka'da 1 vekil çıkarması mümkün olabilir. Örneğin, Bornova-Menemen bölgesinde CHP oylarının yoğun olduğu sandıkların bir bölgede toplanması sayesinde AKP'nin diğer iki bölgeyi az farkla da olsa kazanabileceği bir harita oluşturmak mümkün olabilir. Yani dar bölge mühendisliği marifeti ile AKP İzmir'de kazanacağı sandalye sayısını 13'ten de yukarıya çekebilecektir. Nispi temsilin önemine inananlar için yukarıda sözü edilen senaryo hiç de iç açıcı değildir.

Öte yandan, %12 oy ile İzmir'de vekil çıkaramayacağını farkedenden MHP, eğer CHP ile seçim öncesi koalisyona giderse ortaya çok farklı bir senaryo çıkabilir. CHP ve MHP oylarının toplamı yukarıda sözü edilen her seçim bölgesinde AKP oylarından fazla olduğundan, böyle bir koalisyon durumunda AKP %37 oya rağmen birkaç vekil ile yetinmek zorunda kalabilir—hatta sıfır vekil çıkarma ihtimali bile vardır. Bu da dar bölge sisteminin iki tarafı keskin bir bıçak olduğunu vurgulayan bir örnek olarak düşünülebilir. Oransal temsiliyet prensibini ihlal eden bir sistem kullanılırsa bu sistem her partiye—ve son analizde de parlamenter demokrasiye zarar verebilir.

Ege bölgesinin diğer şehirleri için ne söyleyebilirsiniz?

Daha önce Manisa'yı inceleme fırsatım olmuştu. Şu anda Manisa'da AKP'nin 5, CHP'nin 3, MHP'nin ise 2 milletvekili bulunmakta, ve bu dağılım nisbi temsile neredeyse mükemmel olarak uyuyor. Dar bölge sistemine geçilmesi durumunda, benim hesaplarıma göre Manisa'da AKP'nin 9, CHP'nin ise 1 milletvekili çıkarabilmesini bekliyorum. Yani aslında Manisa örneği dar bölgenin nisbi temsili nasıl bozduğuna İzmir'den daha da iyi bir örnek teşkil ediyor. Diğer şehirlere bakma fırsatım olmadı.

Bu örneklerden hareketler ülke çapında nasıl bir sonuç bekliyorsunuz?

İzmir ve Manisa örneklerinden yola çıkarak dar bölge sisteminin ülke çapında doğuracağı sonuçları tahmin etmek zor değildir: MHP ağır bir darbe yiyecek ve sadece en çok oy alabildiği birkaç dar bölgede vekil çıkarabilecek, CHP ise (oylarını ciddi olarak artıramadığı sürece) nispi temsil ile kazandığından daha az sayıda sandalye kazanacaktır. Dar bölge sistemi sayesinde sandalye sayısını artırabilecek tek parti ise (oy üstünlüğünü elde tuttuğu sürece) AK Parti olacaktır.

Seçim öncesi yapılması olası genel veya yerel bir CHP-MHP koalisyonu ise seçim sonuçlarını ciddi olarak etkileyebilecek, ve bazı illerde en büyük parti olmasına rağmen AKP'nin sandalye kaybına neden olabilecektir. Nisbi temsile inananlar için bu da olumsuz bir sonuçtur. Ayrıca dar bölge sisteminin görüşleri farklı iki partiyi varoluş amaçlı bir koalisyona sürüklemesi de demokrasimiz için istenmeyen bir sonuç olacaktır.

Bu örneğin ortaya koyduğu sonuçlar partilerden bağımsızdır. Dar bölge sistemi (hangisi olursa olsun) en büyük partiyi kayıran bir sistemdir. Uygulandığı ülkelerde genellikle iki parti bulunmaktadır. Dar bölgenin Türkiye gibi çok partili bir ülkede yaratacağı sonuç temsili adalet açısından vahimdir: (yerel partilerin dışındaki) küçük partiler tamamen silinip gideceklerdir. Ülkemizde de bu sisteme geçilmesi çok ciddi temsiliyet (ve meşruluk) sorunları doğuracaktır.

İlk makalemde dar bölge sistemine demokratik bir alternatif önermiştim. Bunu tekrarlayarak bitireyim: Ülkeyi her birisinde 10 milletvekili seçilecek olan 50 adet "daraltılmış" bölgeye bölmek, ve her bölgede en çok oyu alan partiye bir milletvekili daha vermek. Her durumda barajın tamamen kaldırılması veya en fazla %5 seviyesine indirilmesinin de demokratik bir zorunluluk olduğunu düşünüyorum.